

„Na slovíčko, pane profesore Nuše...“

aneb Reportáž z oslav 100. výročí založení České astronomické společnosti

Jana Žďárská

Praha, pátek, den jako každý jiný. Metro, tramvaj, autobus, uspěchané víření početných zástupů kolem. Ubírám se ke starodávnému Karolinu, v ruce vstupenku a v mysli tiché očekávání. Blížím se ke vchodu té starodávné budovy (však byla podle ní pojmenována i planetka 2288 Karolinum) a jako by se svět kolem poněkud změnil. V okolním davu je cosi jinak a já marně pátrám po tom, čím to je... Občas se poblíž mihne muž ve fraku s kloboukem, onde zase dáma v prvorepublikových šatech s ozdobnou čelenkou ve vlasech. Poněkud znepokojena kontroluji displej svého „chytrého“ telefonu – datum však skutečně sedí. Je pátek, 8. prosince 2017, a já kráčím na oslavu 100. výročí založení České astronomické společnosti. Anebo je to všechno trošku jinak...?

Milí čtenáři, ještě než si společně přiblížíme zmíněnou slavnost, je třeba vyjádřit převelický dík všem, kteří se na celé této významné akci podíleli. Profesionalita, s jakou se zhostili tak nesnadného úkolu, byla skutečně působivá a celý program byl velice originální, vše skvěle zorganizováno a zřířováno. O každého z hostů bylo znamenitě postaráno, potěšeny byly skutečně všechny smysly. Důstojnost, s jakou byla celá slavnost pojata, jistě uspokojila všechny, kteří se za těch uplynulých sto let na chodu ČAS podíleli.

Pátek 8. prosince 2017 a hodina čtrnáctá byly zvoleny zcela záměrně, a to proto, aby oslavy 100. výročí založení České astronomické společnosti (ČAS) proběhly právě na den a hodinu přesně. Následující řádky se vám pokusí zprostředkovat výlet do doby před sto lety, kdy se její dějiny začaly psát. Vychutnejte si tedy

Vstupní prostory Karolina, pořadatelé v osobitých historických kostýmech a kniha hostů, kam se mohl každý z příchozích podepsat. (Foto: D. Malík)

Památeční arch se jmény předsedů České astronomické společnosti, kde se hosté podepisovali ke svým oblíbeným tvářím. (Foto: D. Malík)

alespoň zprostředkovaně letošní prosincovou oslavu tohoto významného výročí, která proběhla v důstojných prostorách pražského Karolina.

Ve vstupním dvoru Karolina (zbudovaném podle návrhů světoznámého arch. Fragnera) nás už zdaleky vítali pořadatelé této exkluzivní slavnosti v nepřehlédnutelných dobových kostýmech s impozantními klobouky. Každý z příchozích se mohl podepsat do knihy hostů a také měl možnost přidat svůj podpis na památeční arch ke jménu svého oblíbeného předsedy ČAS.

Cestou do Modré posluchárny – centra dění první části programu – bylo možno obdivovat originální kostýmy jednotlivých návštěvníků. Velká většina z nich skutečně dorazila v dobovém ošacení, a tak by se neinformovaný příchozí jistě mohl domnívat, že se nachází v době dávno minulé. Pánové vzbuzovali vážnost a úctu, dámy byly rozkošné ve svých kloboučcích

a šatech jako od Podolské. Modrá posluchárna téměř zaplněná šuměla očekáváním.

Díky iniciativě pořadatelů Petra Sobotky a Pavla Suchana se hosté zčistajasna ocitli v kritickém válečném roce 1917, kdy se o založení ČAS usilovalo. Moderování první části slavnostního programu se s noblesou ujal spoluzemšťan s číslem 1828/9672 (tajemník ČAS Petr Sobotka), který hosty provázel seminářem u příležitosti kulatého výročí 300 let od založení ČAS a zároveň podotkl nutnost začít skutečně přesně, a to kvůli živému přenosu na Mars. Osazenstvo posluchárny poněkud znejistělo a snažilo se v duchu dopočítat odpovídajícího letopočtu. Naštěstí je 1828/9672 z nejistoty rychle vyvedl a obratem je seznámil se novými skutečnostmi týkajícími se nečekaného přesunu do 23. století (konkrétně roku 2217). Tehdy se již dávno nepoužívaly ty „podivné klikyháky“, kterým se říkalo čeština, a místo jména měl každý své osobní číslo.

Vystoupení všech hostů se proto poté neslo jaksi „ze záznamu“. Bohuslav Rejzl účastníky velmi sofistikova-

Moderování první části slavnostního programu se s noblesou ujal spoluzemšťan s číslem 1828/9672 – Petr Sobotka. (Foto: D. Malík)

ně seznámil s pohnutou dobou roku 1917, časem, kdy se psala historie vzniku ČAS se všemi peripetii, které ji tehdy provázely. Poté byly v krátkosti představeny některé významné osobnosti, které u zrodu ČAS stály. Sál čísel napětím, dostaví-li se i prof. František Nušl. A skutečně se tak stalo, a to na vteřinu přesně ve 14 hodin v osobitěm podání českého divadelního a filmového herce Martina Myšičky. Jím ztvárněný František Nušl byl impozantní, důstojný, oduševnělý a velmi, velmi působivý. Hosté poté se zaujetím zhlédli cimrmanovskou divadelní rekonstrukci, která se pokusila napovědět, jak ve skutečnosti mohla vypadat ustavující schůze ČAS. Protagonisté Martin Myšička, Jiří Zahajský, který se zasloužil o elektronickou podobu historického časopisu Říše hvězd, dále Jan Jindra, Miloň Čepelka se svými nepostradatelnými lyžemi a další skvěle imitovali dobové okolnosti a situace provázající tehdejší setkání smělých zakladatelů ČAS. Schvalování stanov vznikající organizace c. a k. místopředsedstvím ještě více podnítilo obdiv přítomných diváků k nelehké práci našich předků.

A jak to bylo před 100 lety doopravdy?

Dne 8. prosince 1917 ve 14 hodin byla v Praze v posluchárně prof. Františka Nušla v budově Českého polytechnického ústavu na Karlově náměstí skutečně založena ČAS. U zrodu této myšlenky stál nezapomenutelný baron Artur Kraus, český podnikatel a popularizátor astronomie, jemuž se díky studiu u Camille Flammariona stala astronomie zálibou na celý život. Baron Kraus pocházel z Pardubic, kde v roce 1912 za-

Historická rekonstrukce schvalování stanov vznikající organizace c. a k. místopředsedstvím v podání Jiřího Zahajského a Jana Jindry. (Foto: D. Malík)

ložil ve svém domě čp. 62 „Na Staré poště“ první lidovou hvězdárnu v Čechách. Hvězdárna byla vybavena refraktorem Merz 160/1790 firmy G. & S. Merz v Mnichově. Dalekohled byl umístěn na paralaktické montáži přímo na terase domu. K dalšímu vybavení hvězdárny patřil Zeissův protuberanční spektroskop, hranolový průchodový stroj (pasážník) a astronomické hodiny s kompenzovaným vteřinovým kyvadlem.

Inspirováni činem barona Krause a s jeho vydatnou podporou bojovali s tehdejšími c. a k. úřady o zjednání ČAS a výstavbu lidové hvězdárny v Praze i tehdejší pražští astronomové. V těžkém období běsnící světové války se lidé většinou zaobírali zcela jinými otázkami než právě astronomií. Přesto se zmiňovaná hrstka nadšenců dokázala i tehdy dívat dál a bojovat za vědecké ideály. Po nelehkém boji byly 21. září 1917 schváleny stanovы společnosti výnosem c. a k. místopředsedství. Na ustavující valné hromadě ČAS 8. prosince 1917 byl akla mačně zvolen historicky prvním předsedou ČAS Jaroslav Zdeněk, český učitel zeměpisu a amatérský astronom, který se významnou měrou podílel i na jejím založení. Pro svůj věk a zdravotní problémy ale na funkci 9. února 1919 rezignoval. Druhým předsedou se stal Kazimír Pokorný a po něm tuto významnou funkci převzal prof. František Nušl. V současné době ČAS předsedá sluneční fyzik a emeritní ředitel Astronomického ústavu AV ČR prof. RNDr. Petr Heinzl, DrSc. Česká astronomická společnost je členem Rady vědeckých společností při Akademii věd ČR (patří mezi nejstarší vědecké společnosti), je kolektivním členem Evropské astronomické společnosti a spolupracuje s řadou dalších vědeckých společností v tuzemsku i ve světě. Má téměř 600 individuálních členů a sdružuje hvězdárny, astronomické ústavy a další in-

Neúnavný popularizátor astronomie a čestný předseda ČAS Jiří Grygar. (Foto: D. Malík)

Pojetí první části slavnostního programu podnítilo obdiv přítomných diváků k nelehké práci zakladatelů ČAS.

(Foto: D. Malík)

stituce spojené s astronomií. Náplň práce jejích členů je vědecká i odborná s velkým přesahem do veřejnosti. Mezi její výjimečné výsledky patří specializovaná práce v jednotlivých sekcích, pobočkách či odborných skupinách. O tom, že ČAS pracuje skutečně dobře a je tu pro všechny, svědčí i neutuchající zájem široké veřejnosti.

Setkání s legendou prof. Františkem Nušlem

Pozastavme se nyní na chvíli u výrazné osobnosti ČAS prof. Františka Nušla, který 8. prosince 2017 v Karolinu skutečně „ožil“ a přiblížil všem příchozím významné historické okamžiky vzniku této organizace. František Nušl byl výrazným českým astronomem, spoluzakladatelem Ondřejovské hvězdárny a též dlouholetým členem JČMF. ČAS vedl v období let 1922 až 1948, tedy nejdéle ze všech předsedů. Mezi jeho žáky patřily následující dvě generace českých astronomů. Podstatně se podílel na plánech zbudování lidové hvězdárny v Praze. Po vzniku Československa se spolu s kolegy vytvrděle věnoval uskutečnění tohoto snu, který podporil i gen. Milan Rastislav Štefánik, původním povoláním astronom, jehož jméno lidová hvězdárna nese dodnes. Tím byl tento velký cíl ČAS důstojně naplněn. Po uzavření českých vysokých škol v roce 1939 probíhaly na hvězdárně i nadále odborné přednášky, které částečně nahrazovaly vysokoškolské studium. I díky tomu mohla být brzy po osvobození v roce 1945 rychle obnovena plná činnost Štefánikovy hvězdárny.

Vratme se však zpět do Karolina mezi hosty. Vrcholící první část slavnostního programu uzavřela jímavá píseň Slávka Janouška věnovaná Halleyově kometě, nejznámější periodické kometě s oběžnou dobou 76 roků, která byla poprvé pozorována roku 239 př. n. l. a jejíž dráhu vypočítal roku 1682 Edmund Halley.

Skupinová fotografie žijících předsedů ČAS – zleva František Nušl, Jan Vondrák, Petr Heinzl, Eva Marková, Jiří Grygar, Jiří Borovička a Štěpán Kovář. (Foto: D. Malík)

Bouřící potlesk uzavřel tuto osobitou část slavnostního programu a poté se osazenstvo Modré posluchárny (jak jen to stylově kostýmy dovolovaly) přesunulo do vstupních prostor Karolina, kde na ně již čekala historická pamětní kniha s dobovými zápisy, v níž mohli podle chuti zalistovat.

Následná přestávka s chutným občerstvením podnítila všeobecné diskuse, které se týkaly především proběhlé historické rekonstrukce založení ČAS. Hosté s potěšením kvitovali skutečnost, že se tak stalo v Praze, a nikoliv v Pardubicích, strachovali se o proslulé lyže Miloně Čepelky a rokovali nad kvalitou přenosu signálu z Karolina směrem k Marsu.

Poté se účastníci přesunuli ke druhé části slavnostního programu do Velké auly Karolina, která je známá zejména jako místo imatrikulací a promocií absolventů Univerzity Karlovy. Příchozí se mohli obdivovat nejen nádhernému interiéru, ale i netradičně řešené kapli, která je umístěna ve výklenku Velké auly v gotickém arkýři, viditelném pouze zvenku.

Prof. Bičák ve své laureátské přednášce pohovořil o výzkumu v oblasti kosmologie, teorie relativity a gravitačních vln.

(Foto: D. Malík)

Zahájení i celkovou slavnostní atmosféru akce podtrhlo znamenité moderování místopředsedy a tiskového tajemníka ČAS Pavla Suchana a skvělé hudební vstupy Mnichovického smyčcového kvarteta. Slavnostního odpoledne se zúčastnilo sedm dosud žijících předsedů ČAS – tedy Eva Marková, Luboš Perek, Jan Vondrák, Jiří Borovička, Štěpán Kovář, čestný předseda Jiří Grygar, stávající předseda Petr Heinzl a přítomen byl i nejdéle sloužící předseda, na tento den „obživlý“ František Nušl.

Protože rok 2017 byl stanoven jako rok oslav 100. výročí založení ČAS, tak sekce, pobočky i odborné skupiny této organizace věnovaly nacházejícímu výročí speciální přednášky či semináře. Jednou ze zajímavých akcí byla Pražskou pobočkou perfektně zorganizovaná a zdokumentovaná návštěva u hrobů zakladatelů ČAS. Česká národní banka k tomuto výročí vydala stříbrné pamětní mince o nominální hodnotě 200 Kč, jejichž ražbu zajistila jablonecká Česká mincovna. Ta k této příležitosti vydala také zlaté půluncové medaile v nákladu 99 kusů. Autorem mince je proslulý výtvarník MgA. Josef Oplištil, který z jedné strany v levé části mince zobrazil zrcadlově heraldického lva z velkého státního znaku České republiky se symbolickým zvýrazněním souhvězdí Lva a jeho názvem *LEO* nad lví hlavou. Obě části mince jsou propojeny oběžnou dráhou s planetou Země. Druhé straně dominuje vyobrazení Slunce, v jehož středu je emblém ČAS s letopočty 1917–2017. Připomeňme, že vypsání ceny se zúčastnilo 18 výtvarníků, kteří předložili celkem 27 sádrových

modelů. Mezi odbornými poradci byli Ing. Martin Černický a prof. Jan Sokol, vnuk prof. Františka Nušla, český filozof, vysokoškolský pedagog, publicista a především první děkan Fakulty humanitních studií UK. Ke 100. výročí založení ČAS byla Ministerstvem průmyslu a obchodu České republiky vydána i atraktivní známka s nominální hodnotou 16 Kč, jejíž autorem je výtvarník Vladimír Suchánek. Na známce autor znázornil noční oblohu s hvězdami, pod kterou je stylizovaná observatoř. Jen čtyři dny před oslavami vydalo nakladatelství Albatros unikátní audiovizuální projekt, knihu *Nebeské symfonie* členů ČAS Petra Horálka a Vladislava Slezáka s hudebním albem Miloše Rábala z populární skupiny Bacily. Kniha, která vyšla právě k závěru tohoto výročí, je „vesmírným poutníkem díky mimořádnému spojení fotografií a hudby“ a je k získání na pultech českých a slovenských knihkupectví.

Odpolední program oslav dekorovalo předání prestižní Nušlovky ceny za rok 2017. Připomeňme, že Nušlova cena je nejvyšším oceněním, které ČAS uděluje badatelům, kteří se svým celoživotním dílem obzvláště zasloužili o rozvoj astronomie. Je pojmenována po dlouholetém předsedovi ČAS prof. Františku Nušlovi a její udělování bylo obnoveno po padesátileté přestávce v roce 1999. Letošním laureátem této ceny se stal prof. Jiří Bičák z Matematicko-fyzikální fakulty UK za celoživotní přínos české astronomii. Prof. Bičák poté v laureátské přednášce pohovořil o výzkumu na poli kosmologie, teorie relativity a gravitačních vln.

Čestné uznání si mezi jiným odnesl i prof. Michal Křížek za neúnavnou podporu Kosmologické sekce ČAS.
(Foto: D. Malík)

Atraktivním bodem slavnostního programu bylo předání čestných uznání nominovaným členům jednotlivých sekcí a poboček. Čestné uznání si mezi jiným odnesli Lenka Soumarová, Miroslav Šulc, Vojtěch Sedláček či Michal Křížek. Vysoce oceněna byla i činnost jednoho ze žijících předsedů ČAS – emeritního předsedy ČAS, emeritního ředitele Astronomického ústavu AV ČR a čestného člena Kosmologické sekce ČAS docenta Perka, po němž je pojmenován i největší dalekohled v ČR na Ondřejovské hvězdárně. Zasluhou docenta Perka se ČAS po sametové revoluci v roce 1989 velmi rychle změnila ve standardně fungující demokratickou společnost.

Asi není možné popsat celý průběh tohoto triumfálního odpoledne. Hosté měli možnost vyslechnout si poutavý projev prof. Františka Nušla k založení ČAS, zdravice významných hostů, přednášku mapující průřez dějinami ČAS od roku 1917 do roku 2017 či přednášku prof. Nušla věnovanou Slunci, která byla navlas stejná jako ta před sto lety, o níž se dochoval historický záznam. Po ČAS byla také slavnostně pojmenována pla-

Česká národní banka k 100. výročí založení ČAS vydala stříbrné pamětní mince o nominální hodnotě 200 Kč.
(Foto: D. Malík)

netka číslo 100308, kterou objevila a pozorovala Lenka Kotková z Ondřejovské hvězdárny. Poté byly s prof. Nušlem společně vyfotografování všichni žijící předsedové ČAS a podepsali také archivní tablo. Zároveň tito aktéři naplnili a zapečetili časovou schránku pro příštích 100 let. Prof. František Nušl byl doslova na roztrhání, přesto velmi ochotně rozmlouval s hosty na následující autogramiádě. Na památku došlo na závěr ještě ke společnému fotografování a poté se účastníci odebrali k bohatému občerstvení do přilehlých prostor Karolina.

Oslavy 100. výročí založení ČAS jsou za námi, byly netradiční, originální a velmi osobité. Rozhodně se na ně bude ještě dlouho s úctou vzpomínat. Celkově bylo přítomno asi 250 hostů a o této slavnostní akci připravil zajímavou reportáž např. internetový portál iDNES či televizní pořad „Události“.

ČAS vstupuje do své další stovky. Jaká bude a jaké nové překvapivé vědecké objevy přinese? Která průlomová zjištění nás čekají? Jaké informace nám přinesou další detekce gravitačních vln? A podaří se plánovaná mise na Mars? A pokud ano, s jakými poznatky se vrátí? A co plánované lety k některému z ledových měsíců velkých planet Sluneční soustavy? Co bude nalezeno ve vodě jeho podpovrchového ledového oceánu? Bude to snad odpověď na věčné otázky lidstva o jeho původu, odpověď na to, proč právě my a zde?

To všechno ještě nevíme. Ale jednu věc víme velmi dobře. Že Česká astronomická společnost tu bude i nadále pro všechny, otevřená každému, koho zajímá astronomie, kdo se chce podílet na pozorování a výzkumech, kdo chce pomoci posunovat vědomosti lidstva dál. A to je to podstatné. Právě proto ČAS vznikla a díky tomu pracuje dál. Ať je tedy těch dalších 100 let v pořadí alespoň tak úspěšných, jako byly ty minulé. A ať je nám vesmír nakloněn...

Společná fotografie všech účinkujících i hostů zakončila triumfální oslavy 100. výročí založení ČAS. (Foto: D. Malík)